УДК 72.01
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.4.24

Кочерєв Дмитро Генріхович,
аспірант кафедри філософії
Київського національного університету будівництва і архітектури
orcid.org/0009-0003-5139-7140

БУДІВНИЦТВО ЯК КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН

Будівництво є імперативною ознакою будь-якої соціальної життєдіяльності. Інакше кажучи, кожна тваринна форма, яке практикує соціальний тип життєдіяльності, використовує інструмент будівництва для забезпечення своїх повсякденних і перспективних потреб. Людина як представник виду Homo sapiens не є винятком; ба більше, на відміну від інших соціальних видів її використання будівельної опції містить чимало специфічних ознак – зокрема, людина цілеспрямовано культивує, систематизує та каталогізує будівельні можливості, навички і ресурси. Це призводить до того, що на рівні людського суспільства можливості будівництва втілюються максимально повно, ефективно й креативно. Вони щоразу закріплюються у формі своєрідного щабля, який у подальшому слугує точкою критерійного відліку й мотиваційним поштовхом для руху в напрямі наступного якісного щабля.

Зрештою, у випадку людського суспільства ми маємо справу зі ще однією важливою особливістю: будівництво набуває виразних культурно-цивілізаційних ознак – у тому розумінні, що майже кожен більш-менш складний будівельний об'єкт постає наочним утіленням певного культурно-цивілізаційного коду, стилю, символізму. Це також означає, що смисли й значення, які надаються майже ідентичним будівельним об'єктам різними соціокультурними середовищами, можуть істотно відрізнятися. Ба більше, такий культурно та цивілізаційно зумовлений конфлікт інтерпретацій може бути притаманним навіть одному суспільству в різні історичні епохи, що опосередковано доводить історичну нетотожність соціуму самому собі. Такі особливості й закономірності актуалізують необхідність поглибити культурно-цивілізаційну компетентність загалом та в контексті феномену будівництва зокрема.

Ключові слова: культурно-цивілізаційні детермінанти будівництва, аксіологічний складник будівництва, соціум як середовище смислів і значень, світоглядна спадкоємність, культурно-цивілізаційна компетентність.

Kocheryev Dmytro,
Postgraduate Student at the Department of Philosophy
Kyiv National University of Construction and Architecture
orcid.org/0009-0003-5139-7140

CONSTRUCTION AS A CULTURAL AND CIVILIZATIONAL PHENOMENON

Construction is an imperative feature of any social life. In other words, every animal form that practices a social type of life uses a construction tool to meet its everyday and future needs. Man as a representative of the species Homo sapiens is no exception to this rule; moreover, unlike other social species, his use of the construction option contains many specific features – in particular, man purposefully cultivates, systematizes and catalogs construction capabilities, skills and resources. This leads to the fact that at the level of human society, construction capabilities are implemented as fully, effectively and creatively as possible. They are each fixed in the form of a kind of step, which subsequently serves as a point of reference and a motivational impetus for movement towards the next qualitative step.

Finally, in the case of human society, we are dealing with another important feature: construction acquires distinct cultural and civilizational features – in the sense that practically every more or less complex construction object appears as a visual embodiment of a certain cultural and civilizational code, style, symbolism. This also means that the meanings and meanings that are given to practically identical construction objects by different sociocultural environments can differ significantly. Moreover, such a culturally and civilizationally conditioned conflict of interpretations can be inherent even to one society in different historical eras, which indirectly proves the historical non-identity of society to itself. Such features and patterns actualize the need to deepen cultural and civilizational competence in general and in the context of the phenomenon of construction in particular.

Key words: cultural and civilizational determinants of construction, axiological component of construction, society as an environment of meanings and values, worldview continuity, cultural and civilizational competence.

© Кочерєв Д. Г., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Актуальність. Будівництво постає одним із найбільш показових культурно-цивілізаційних феноменів, які віддзеркалюють специфіку конкретно-історичного типу культури й цивілізації майже в усіх знакових змістовних аспектах – у світоглядному, функціонально-прагматичному, аксіологічному, стилістичному тощо. Водночас будівництво не лише зазнає детермінативного впливу, а й здійснює його в зворотному напрямі – демаркує етапність становлення культури та цивілізації за всіма змістовними ознаками.

Інакше кажучи, ми маємо справу зі складною, комплексною і системною суб'єкт-об'єктною взаємодією будівництва та культурно-цивілізаційного середовища, у межах якої будівництво може бути не лише об'єктом, інструментом і засобом досягнення культурно-цивілізаційною сферою як суб'єктом своєї мети, а й може набувати самодостатнього суб'єктного статусу, внутрішня логіка функціонування якого підпорядковує своїм потребам і пріоритетам ресурси культури та цивілізації, які в таких випадках трансформуються в статус або об'єкта або суб'єкта нижчого рангу. Це непростий причинно-наслідковий феномен, який потребує пріоритетних дослідницьких зусиль, що виразно актуалізуються в процесі динамізації соціальних практик.

Виклад основного матеріалу. Історія людства постає у вигляді зміни цивілізацій, кожна з яких є формалізованим утіленням, різновидом соціокультурної спільноти. Як слушно зазначає щодо цього Василь Левкулич, «істотною теоретичною проблемою на сучасну пору залишається визначення об'єктивної цінності та об'єктивного значення культури: якщо в культури відсутня загальна мета, то культура перетворюється у своєрідну гру, коли людський дух ніби грає сам із собою. У такому разі виникає запитання: а чи є в такої гри якась спільна ідея та завдання? Якщо такої ідеї та завдання нема, то гра людського духу перетворюється на інфантильну фантазію, а загроза самознищення культури набуває реальних обрисів» (Левкулич, 2018, с. 235).

Феномен будівництва постає однією з основних перепон на шляху девальвації об'єктивної цінності та об'єктивного значення культури: будівництво формалізує, інституює і конституює змістовне надбання культури й цивілізації, надає йому трансісторичного втілення, увіковічнюючи його в наочних зразках, які набувають статусу критерійних орієнтирів і взірців для наслідування (Segal, 2011).

Карл Ясперс виокремлював чотири етапи історії людства: перший був утіленням прометеївської епохи, якій притаманне виникнення комунікативних засобів (мови), знарядь праці та використання вогню; другий етап пов'язаний з періодом виникнення культур стародавнього світу та таких надбань, як писемність, магія та державність; третій етап ототожнюється з осьовою епохою та формуванням людини світоглядно-проєктивного формату; четвертий етап історії людства умовно позначається епохою науки і техніки, у межах якої людська ойкумена утворює єдину сферу спілкування і взаємопотенціювання на рівні ідей, новацій, ієрархій цінностей і значень.

Також Ясперс концептуалізував «два подихи» всесвітньої історії: якщо втіленням першого є прометеївська епоха, великі культури стародавнього світу та осьовий час, то другий подих започатковується настанням епохи науки і техніки: він має призвести до появи «другого осьового часу», основою атрибутивною ознакою якого буде *справжнє становлення людини* у форматі максимального розкріпачення інтелектуального, духовного, креативного й евристичного потенціалу людства.

Специфічна і навіть унікальна особливість будівництва пов'язана з тим, що цей феномен є атрибутивною і навіть імперативною ознакою всіх етапів історії людства, окреслених Карлом Ясперсом. Статусу консенсусної норми у фаховому середовищі набув той факт, що початок європейській цивілізації поклала Мінойська культура острову Крит, яка, своєю чергою, була започаткована будівництвом Кноського палацового комплексу царя Міноса (З чого починається …). Саме під час будівництва Кноського палацу були апробовані будівельні й оздоблювальні технології, які в подальшому набували поступального розвитку, вдосконалення і стилістичного урізноманітнення, а нині утворюють сукупність того, що визначає наше розуміння зручності, надійності та статусної респектабельності.

Другим за значущістю для європейської культурно-цивілізаційної ойкумени будівельним фактором й артефактом уважається місто

Карфаген, яке формально розташовувалося хоч і не в межах географічної Європи (неподалік міста Туніс на північному узбережжі Африки), проте було тісно вмонтоване в культурно-цивілізаційну еволюцію європейського континенту. Карфаген (Карт Хадешт, що в перекладі з мови оригіналу означає Нове Місто) засновано в 814 році до н. е. політичними вигнанцями з Фінікії, очолюваними царицею Дідоною. Будівельні технології, застосовані під час зведення Карфагена, були безпрецедентними не лише для тих часів, а й через тисячоліття після руйнування цього величного міста його геополітичним конкурентом – Римом.

Утім, Рим уважається третім за значущістю історичним феноменом, який визначає культурно-цивілізаційну специфіку Європи за критерієм будівництва: але якщо Карфаген утілював насамперед технології будівництва порту, то Рим віддзеркалював класику будівництва міста на суходолі. Принагідно зазначимо, що вся історія Риму дотепер залишається осередком багатьох міфів і контроверсійних тлумачень, які значною мірою не підлягають науковій верифікації. Романтична версія заснування Риму в 753 році до н. е. пов'язує цю подію з нащадками втікачів із переможеної Трої, яких очолював Еней.

Не підлягає сумніву, що римляни запозичили чимало будівельних технологій в етрусків (на землях яких вони з дозволу етрусків і поселилися). Проте так само очевидно, що згодом римляни піднесли ці навички і рівень знань на принципово вищий рівень. Особливо виразно це простежується на рівні доріг й акведуків, збудованих у часи Стародавнього Риму: культурно-цивілізаційна значущість цих шедеврів будівництва є не просто значною, а трансісторичною – у тому сенсі, що вона навіть сьогодні вражає своїм інженерним генієм і виконавчою майстерністю. Однак саме акведуки Стародавнього Риму надихнули Леонардо Да Вінчі на будівництво безпрецедентного за будівельним генієм самопідтримувального мосту (Self-Supporting Bridge…).

Римські дороги – чи не найбільший внесок Стародавнього Риму в культурно-цивілізаційне становлення не лише Європи, а й людства загалом. Дороги були критично необхідними для ефективної логістики функціонування імперії, володіння якої простягалися на тисячі кілометрів. Особливого значення якісні дороги набували в часи зовнішніх загроз та військових кампаній: без належного дорожнього покриття неможливо було не лише здійснювати територіальну експансію, а й втримувати під своїм контролем віддалені провінції.

Римляни будували дороги двох типів: *дороги військового призначення* (*viae militares*) як основу переможної логістики та *дороги загального користування* (*viae publicae*), призначені для потреб обслуговування цивільних, торгівлі тощо. Саме завдяки римським дорогам швидкість пересування товарів і надання послуг у межах Римської імперії була настільки високою, що ніхто із сусідів не був спроможним конкурувати навіть приблизно за цими параметрами. Як зазначають провідні сучасні аналітики, саме на римські дороги припадає левова частка репутаційних переваг Стародавнього Риму і римського громадянства (Рафальський, Самчук, 2018).

Феномен міста є опосередковувальною ланкою між цивілізацією та інструментарієм будівництва: якщо культура в принципі може існувати на рівні ідей, то цивілізація – це завжди втілення таких ідей на практиці, яке відбувається в процесі масштабного будівництва, притаманного містам, міській забудові. Своєю чергою, місто постає істотним і навіть визначальним соціокультурним, цивілізаційним та політичним феноменом. Це концептуальне положення стосується майже кожного знакового в трансісторичному вимірі міста – Єрусалима, Вавилона, Афін, Коринфа, Рима, Олександрії, Барселони, Парижа (Largest European Cities…).

У книзі «Будівництво та житло: етика для міста» професор соціології Нью-Йоркського університету та Лондонської школи економіки Річард Сеннет простежує зв'язок між концепціями побудови міст та тим, як у них живуть люди, починаючи з Афін VI ст. до н. е. й до Шанхаю XXI століття (Sennett, 2023). Автор покроково з'ясовує, як Париж, Барселона та Нью-Йорк набули своїх сучасних форм; веде нас у захопливу екскурсію емблематичними сучасними місцями – у діапазоні від околиць колумбійського Медельїну й до штаб-квартири Google на нью-йоркському Манхеттені. Концептуальний наголос книги стосується надання пріоритетного значення такому типу динамічного «відкритого міста», яке забезпечує максимально

високу якість життя, спроможне адаптуватися до змін клімату й кинути виклик економічній стагнації та расовій сегрегації.

Міське будівництво виразно ілюструє соціокультурну специфіку суспільства та історичної епохи. Саме критерійна призма міського будівництва аргументовано доводить, що «**кожне соціокультурне середовище конкретно-історичного формату володіє власними уявленнями про нормативність, бажаність та неприйнятність** щодо найрізноманітніших аспектів своєї життєдіяльності. Такі уявлення більшою чи меншою мірою обов'язково відрізняються від аналогічних уявлень не лише інших соціокультурних середовищ, а й від власних уявлень, притаманних іншій конкретно-історичній стадії свого розвитку. Як наслідок – **репрезентанти різних соціокультурних ойкумен застосовують різні стереотипні маркери, смислові й критеріальні лекала**, а також, послуговуючись терміном Вільфредо Парето, сітку дериватів» (Сливінський, 2024, с. 17).

Тут ідеться про принципово неусувну соціокультурну навантаженість уявлень про будь-яку суспільно значущу критерійність – безвідносно до того, чи вона стосується фундаментальної демаркації добра та зла, чи оперує тематикою зручності, функціональності та інструментальної ефективності будівельних об'єктів. Принагідно зазначимо, що «етнометодологія є сферою знань про соціокультурну навантаженість смислів і значень, про внутрішню логіку їх стереотипізації і закономірності канонізації. Саме відгалуженням цієї сфери знань є теорія фонових очікувань, яка окреслює принципи смислової конотації відповідно до специфіки конкретно-історичної соціокультурної навантаженості» (Сливінський, 2024, с. 18).

Людство є ефективним і значною мірою можливим настільки, наскільки воно функціонує на принципах соціокультурного взаємопотенціювання. Позірна простота цього принципу й водночас вимоги досягнення соціумом максимального рівня ефективності функціонування не повинна вводити в оману, оскільки досягнення мети взаємопотенціювання містить чимало перешкод на своєму шляху. Варто взяти до уваги хоча б той факт, що соціокультурно й цивілізаційно нетотожними є не лише різні соціуми, а й навіть один і той самий соціум у різні періоди свого розвитку.

Показовим у цьому сенсі є такий аргументаційний підхід: «суспільство як трансісторична єдність є фікцією: фактично різні еволюційні епохи одного й того ж суспільства – це різні суспільства, позаяк істотно різними є змістові й цілепокладальні ідентитети одного й того ж соціуму різних епох, а саме цей критерій має ключове значення під час суспільної демаркації, типології і систематизації. Відповідно, про спадкоємність у ключових сферах життєдіяльності можна вести предметну мову лише в межах однієї історичної епохи конкретного суспільства, оскільки інша здійснює істотний (якщо не докорінний) перегляд усієї світоглядно-аксіологічної вертикалі, девальвуючи попередні пріоритети й замінюючи їх пріоритетами новими, які віддзеркалюють нові ієрархії належного, прийнятного й неприпустимого» (Левкулич, 2018, с. 57–58).

У книзі «Повторне збирання соціального: вступ до теорії актор-мережі» професор Паризького Центру соціології інновацій Бруно Латур **переосмислює соціальне як цивілізаційний феномен та суспільство як його репрезентативне втілення**, наполягаючи на необхідності надати розумінню (інтерпретації) суспільства максимально точних, неконтроверсійних змістовних параметрів (Latour, 2007).

Це вкрай важливо з різних міркувань – зокрема, з огляду на те, що популярний у наш час соціокультурний дослідницький підхід «**оперує доволі розлогим і значною мірою розмитим тематичним дослідницьким спектром**: тут береться до уваги і вплив культурних та цивілізаційних факторів на динаміку соціальних процесів, і детермінативні впливи образно-символічних ієрархій, ментальності, стереотипів, стилістики аргументації, інтерпретації, комунікації тощо – кожен із перерахованих аспектів і чимало інших у різний спосіб віддзеркалюють сутність соціокультурного складника суспільного життя» (Сливінський, 2024, с. 17). Фактично йдеться про визнання концептуального авторитету й аргументаційної переконливості, окресленої Нікласом Луманом у резонансній праці «Тавтологія і парадокс у самозмалюваннях сучасного суспільства».

Ігнорування специфіки, окресленої Бруно Латуром та Нікласом Луманом, «лежить в основі абсолютної більшості непорозумінь і різнотлумачень, пов'язаних із тлумаченням

вердиктів інших соціокультурних середовищ щодо резонансних світоглядних альтернатив й аксіологічних перехресть. Зазначена несумісність (культурно-цивілізаційна, ментальна, аксіологічна, світоглядна, конфесійна тощо) – це об'єктивна й закономірна даність, закладена на рівні етиології, субстанційного статус-кво. На поверховому ілюстративному рівні це означає, що явища, тенденції і проблемні виклики, які в межах одного соціокультурного середовища мають статус «не комільфо», у межах іншого соціокультурного кластера може вважатися цілком прийнятними або бути об'єктом індиферентного ставлення з огляду на свою неістотність, маргінальність і периферійність» (Сливінський, 2024, с. 18).

Також варто прислухатися до аргументації Умберто Еко, який, «на відміну від терміна «мова культури», віддає перевагу понятійному конструкту «культурний код». Поняття коду передбачає певну впорядкованість й артикуляцію. З огляду на це, репрезентанти не є дзеркальними відображеннями реальних об'єктів (референтів), а виконують функції певних способів їх кодування. Наприклад, кінообрази – це не зліпки позафільмової реальності, а реальність, яка концептуально відфільтрована і тою чи іншою мірою проінтерпретована. Так само те, що називають історичними фактами або документами, не є зліпками або відбитками реальності, а її репрезентантами, що потребують декодування, тобто розкриття сенсу шляхом інтерпретації» (Левкулич, 2018, с. 93). У цьому контексті варто зауважити, що будівництво та архітектура постають наочним утіленням певних культурних кодів: вони в закодованому вигляді репрезентують світоглядну й аксіологічну ієрархію пріоритетів соціокультурного та цивілізаційного середовища конкретно-історичного формату.

На продовження цієї тези можна зазначити, що «уявлення про належне в найрізноманітніших його форматах (смисловому, аксіологічному, етичному, естетичному і т. ін.) значною мірою зумовлене ментальним форматом суспільства, тому відмінності ментальних форматів неухильно призводять до розбіжностей і суперечностей у питанні тлумачень представниками різних ментальних ойкумен одних і тих же явищ та аспектів дійсності. **Кожен народ володіє оригінальною ритмомелодикою світосприйняття і світоперетворення, яка має не лише атрибутивний, а й імперативний статус**. Тобто на функціональному та інструментальному рівнях усі запозичення із субстанційно інших культурних і ментальних середовищ ітимуть на користь лише тоді, коли перебуватимуть у фазі гармонії зі світоглядним, аксіологічним і телеологічним стереотипізмом суб'єкта запозичення або принаймні не суперечитимуть йому, не заперечуватимуть його в істотних, принципових аспектах» (Левкулич, 2018, с. 24).

Що це означає? Чи можливо в принципі подолати оригінальну ритмомелодику світосприйняття, вкорінену в ментальній генеалогії культур і цивілізацій, якщо навіть «кожна наукова концепція і теорія істотно зумовлені (а інколи й детерміновані в найдрібніших деталях) соціокультурною контекстуальністю»? (Слюсаренко, 2022, с. 546). Бо якщо така перспектива є ілюзорною, то в цьому разі людство буквально приречене на «розмови глухих із німими», на принципові різнотлумачення, які неможливо подолати з огляду на відсутність консенсусних чи хоча б конвенційно погоджених критерійних лекал, які категорично необхідні навіть для елементарного взаєморозуміння, не кажучи вже про плідну взаємодію.

Вихід із глухого кута принципових різнотлумачень пролягає через аксіологічну сферу – через ієрархії цінностей, які в різних соціокультурних середовищах хоч і неоднаковими, проте все-таки наділені значним консенсусним потенціалом, можливістю зрозуміти свого соціокультурного візаві чи принаймні не демонізувати його лише тому, що він Інший, не-Я.

Наведене пояснення є вельми слушним із міркувань внутрішньої логіки еволюціонування ціннісно навантажених кейсів. Так само варто враховувати, що «**конфігурація цінностей визначає культурний тип спільноти**. Рут Бенедикт у книзі «Моделі культури» наполягала на визнанні рівності всіх культур і на взаємній толерантності наявних культурних зразків як єдиноможливої продуктивної наукової основи міжкультурної гармонії та інтерактивних обмінів. Ключова теза полягає у визнанні цінності існування різних видів культур. Ця обставина повинна створювати можливість для їх гармонійного співіснування, а не ставати на заваді зазначеному процесу. Фактично йдеться про плюралістичний світ культури, у якому

кожна культура постає у вигляді єдиної цілісності зі своїми чітко вираженими зразками. Рут Бенедикт хоч і не визнає культуру людства цілісною чи хоча б потенційно цілісною, однак не вважає цю обставину ні теоретичною, ні праксеологічною проблемою чи перешкодою на шляху до гармонійного співжиття і взаємодоповнення» (Левкулич, 2018, с. 235).

Висновки. Плюралістичний світ культури не є світом релятивістським, який скеровує свої функціональні пріоритети на розмивання змістовної і критерійної виразності, що лежить в основі культурно-цивілізаційних демаркацій: цьому світу притаманна інтенсивна динаміка міжкультурних обмінів і взаємодій, а також повноцінне дискусійне середовище, організоване на принципах взаємоповаги і деліберативної демократії. У межах плюралістичного світу культури відбувається не елімінація чи механічне поглинання іншокультурних надбань, а транспарентна публічна конкуренція культурно-цивілізаційної пропозиційності різної етіології.

У цьому контексті показовим і повчальним є феномен будівництва як утілення культурно-цивілізаційної специфіки: об'єкти будівництва й особливо архітектури як його топової версії репрезентують спільне надбання людства, а водночас вони унаочнюють соціокультурну генеалогію, світоглядні, аксіологічні та стилістичні пріоритети конкретно-історичного соціокультурного ареалу, який, цілком вірогідно, навіть не має прямих спадкоємців на рівні нашого сьогодення. Однак вражає велич, стилістична вишуканість і непідкупна привабливість цих артефактів історії людства, що неспростовно доводить принципову можливість взаємопотенціювального, синергетичного впливу на свідомість кожного представника виду Homo sapiens – безвідносно до його культурно-цивілізаційної ідентичності чи ідентифікації.

Для адекватного сприйняття знакових феноменів будівництва соціокультурний контекст не варто недооцінювати з багатьох вагомих причин: *по-перше*, з огляду на соціокультурно та цивілізаційно зумовлену варіабельність раціональності (яка, між іншим, значною мірою лежить в основі типології раціональностей); *по-друге*, враховуючи наявність світоглядно-інтерпретативних шаблонів і патернів, які за замовчуванням визначають ієрархію соціокультурних пріоритетів; *по-третє*, маючи на увазі, що абсолютна більшість соціальних очікувань формуються в межах, скажімо, ментального синтаксису соціокультурного статус-кво; *по-четверте*, усвідомлюючи, що кожне соціокультурне середовище спонтанно й буквально в онлайн-режимі генерує перешкоди упередженості на шляху навіть елементарного розуміння іншокультурних явищ, не кажучи вже про синергетичний ефект взаємодії з ними.

Список використаних джерел:

З чого починається Греція? Таємниці серця Європейської цивілізації. URL: https://www.youtube.com/watch?v=s6juzUbvdsA.

Левкулич, В. В. (2018). *Справедливість як соціокультурний феномен : монографія* / В. В. Левкулич. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика». 480 с.

Рафальський, О. О., Самчук, З. Ф. (2018). *Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства*. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 688 с.

Сливінський, А. О. (2024). ПРИНЦИП СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РІВНОЗНАЧНОСТІ ЯК КРИТЕРІАЛЬНИЙ ЕКВІВАЛЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КРАЇН І НАРОДІВ: ТРУДНОЩІ РЕАЛІЗАЦІЇ. *Культурологічний альманах*. (4), 263–273. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.30.

Сливінський, А. (2024). СОЦІОКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ФАКТОР ЕВОЛЮЦІОНУВАННЯ ЛЮДСТВА. *Вища освіта України*. № 2. С. 14–27.

Слюсаренко, О. (2022). Когерентність науки та освіти в діапазоні від інструментального потенціалу до проблемних факторів функціонування. *Modern problems in science. Proceedings of the XIX International Scientific and Practical Conference.* Vancouver, Canada. P. 544–550. URL: https://isg-konf.com/modern-problems-in-science-two.

Largest European Cities (agglomeration) in History 7500 BC – 2020. Top 11 biggest cities in Europe. URL: https://www.youtube.com/watch?v=FJi5LcWpznw.

Latour, B. (2007). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press. 301 p.

Segal, E. A. (2011). Social empathy: A model built on empathy, contextual understanding, and social responsibility that promotes social justice. *Journal of Social Service Research*. 37 (3). 266–277.

Self-Supporting Bridge | No Nails, Just Physics! URL: https://www.youtube.com/shorts/l09d9FsiLxU.

Sennett, R. (2023). *Building and Dwelling: Ethics for the City*. Yale University Press. 429 p.

References:

Z choho pochynayet′sya Hretsiya? Tayemnytsi sertsya Yevropeys′koyi tsyvilizatsiyi [Where does Greece begin? Mysteries of the heart of European civilization] Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=s6juzUbvdsA. [in Ukrainian].

Levkulych, V. V. (2018). *Spravedlyvist' yak sotsiokul'turnyy fenomen : monohrafiya* [*Justice as a socio-cultural phenomenon: monograph*]. Uzhhorod : Vydavnychyy dim “Hel′vetyka”. 480 s. [in Ukrainian].

Rafal′s′kyy, O. O., Samchuk, Z. F. (2018). *Tsyvilizatsiyni perekhrestya suchasnoho suspil'stva* [*Civilizational crossroads of modern society*]. K. : IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny. 688 s. [in Ukrainian].

Slyvins′kyy, A. O. (2024). PRYNTSYP SOTSIOKUL′TURNOYI RIVNOZNACHNOSTI YAK KRYTERIAL′NYY EKVIVALENT EFEKTYVNOYI VZAYEMODIYI KRAYIN I NARODIV: TRUDNOSHCHI REALIZATSIYI. [PRINCIPLE OF SOCIO-CULTURAL EQUITY AS A CRITERIAL EQUIVALENT OF EFFECTIVE INTERACTION BETWEEN COUNTRIES AND PEOPLES: DIFFICULTIES OF IMPLEMENTATION]. *Kul'turolohichnyy al'manakh*. (4), 263–273. [in Ukrainian].

Slyvins′kyy, A. (2024). SOTSIOKUL′TURNA VZAYEMODIYA YAK FAKTOR EVOLYUTSIONUVANNYA LYUDSTVA. [SOCIO-CULTURAL INTERACTION AS A FACTOR OF HUMAN EVOLUTION]. *Vyshcha osvita Ukrayiny*. № 2. S. 14–27. [in Ukrainian].

Slyusarenko, O. (2022). Koherentnist′ nauky ta osvity v diapazoni vid instrumental′noho potentsialu do problemnykh faktoriv funktsionuvannya. [Coherence of science and education in the range from instrumental potential to problematic factors of functioning]. *Modern problems in science. Proceedings of the XIX International Scientific and Practical Conference.* Vancouver, Canada. P. 544–550. Retrieved from: https://isg-konf.com/modern-problems-in-science-two. [in Ukrainian].

Largest European Cities (agglomeration) in History 7500 BC – 2020. Top 11 biggest cities in Europe. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=FJi5LcWpznw. [in English].

Latour, B. (2007). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press. 301 p. [in English].

Segal, E. A. (2011). Social empathy: A model built on empathy, contextual understanding, and social responsibility that promotes social justice. *Journal of Social Service Research*. 37 (3). 266–277. [in English].

Self-Supporting Bridge | No Nails, Just Physics! Retrieved from: https://www.youtube.com/shorts/l09d9FsiLxU. [in English].

Sennett, R. (2023). *Building and Dwelling: Ethics for the City*. Yale University Press. 429 p. [in English].

Дата надходження статті: 14.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 26.12.2025